

УДК 666.76

**В. В. Мартиненко /к. т. н./,
В. В. Примаченко /д. т. н./,
Н. Н. Казначеева /к. т. н./**

ПАТ «УКРНДІВ імені А. С. БЕРЕЖНОГО»
м. Харків, Україна
e-mail: ukrniio@kharkov.ukrtel.net

90 років ПАТ «Український науково-дослідний інститут вогнетривів імені А. С. Бережного»

**V. V. Martynenko /Cand. Sci. (Tech.)/
V. V. Primachenko /Dr. Sci. (Tech.)/
N. M. Kaznacheyeva /Cand. Sci. (Tech.)/**

PJSC «The URIR named after A. S. Berezhnoy»
Kharkov, Ukraine
e-mail: ukrniio@kharkov.ukrtel.net

90 years of PJSC «The Ukrainian research institute of refractories named after A. S. Berezhnoy»

Статтю присвячено 90-річчю з дня заснування ПАТ «УкрнДІВ імені А. С. Бережного». На сьогодні інститут є єдиною в Україні спеціалізованою науковою організацією, яка розробляє та виготовляє унікальну, наукомістку, конкурентоспроможну на світовому ринку вогнетривку продукцію. Наведено огляд розробок, які виконано інститутом, за останні 5 років.

Ключові слова: інститут вогнетривів, історія, науково-дослідні розробки, технологія вогнетривів.

ПАТ «Український науково-дослідний інститут вогнетривів імені А. С. Бережного» був створений 31 жовтня 1927 р.

Перед інститутом було поставлено завдання забезпечити в найкоротші терміни розробку і організацію виробництва вітчизняних вогнетривких матеріалів замість імпортованих. Відразу ж після створення інституту було розгорнуто роботи з дослідження сировини України, вивчення умов експлуатації та причин руйнування вогнетривів у службі, розробки відповідних технологічних процесів, методів дослідження сировини і готової продукції. Проведені розробки прискорили створення в країні промисловості вогнетривких матеріалів.

Під час Другої світової війни в евакуації інститутом проводилися роботи з організації виробництва вогнетривів для забезпечення у воєнний час промисловості якісними вогнетривами. Після відновлення роботи інституту в Харкові у 1943 р. колектив інституту зробив великий внесок у відбудову вогнетривких підприємств України, які були зруйновані під час війни.

Протягом наступних років в інституті продовжувалися дослідження зі створення нових видів вогнетривких матеріалів і способів їх виготовлення. За 90 років діяльності інституту розроблено цілий ряд нових вогнетривів для підприємств металургійної, коксохімічної, скляної, машинобудівної, нафтохімічної, авіаційної, електронної та інших галузей промисловості. Це вогнетриви різного складу: шамотні, муліто-кремнеземні,

мулітові, муліто-корундові, магнезіальні, магнезіально-хромітні, хромітно-магнезіальні, форстеритові, динасові, цирконові, цирконійоксидні, хромоксидні, корундо-хромоксидні і корундо-цирконійоксидно-кремнеземні, карбідкремнієві та ін. Велику увагу інститут приділяв і приділяє розробці набивних і бетонних мас, мертелів, теплоізоляційних (у тому числі волокнистих) виробів широкого асортименту. Розроблено плавлені муліт, корунд, діоксид цирконію та оксид хрому і вогнетриви на їх основі. Розроблено наукові основи і новий спосіб виготовлення великогабаритних вогнетривких виробів – вібролиття, що дозволяє виготовляти унікальні вогнетриви високої якості практично будь-якої ваги та конфігурації з однаковими властивостями по всьому їх об'єму.

У 1991 р. було здійснено реорганізацію структури інституту, в результаті якої було об'єднано наукову частину та дослідний завод. Це дозволило інституту за своїми розробками організувати виготовлення сучасних високоякісних конкурентоспроможних на світовому ринку вогнетривів і працювати в умовах ринкової економіки на повному госпрозрахунку і самофінансуванні.

У 1995 р. інститут став відкритим акціонерним товариством, а в 2011 р. – публічним акціонерним товариством. У 1998 р. інституту присвоєно ім'я видатного вченого, колишнього директора інституту, академіка Національної академії наук України А.С. Бережного.

На цей час в інституті проводяться роботи зі створення нових і вдосконалення раніше розро-

блених вогнетривів для сучасних технологічних процесів у металургійній, машинобудівній, скляній, нафтохімічній та інших галузях промисловості. Продукція розробляється з використанням переважно вітчизняних сировинних матеріалів.

Тривають роботи із вдосконалення раніше розробленої технології безцементних обпалених вогнетривких пробок муліто-корундового, муліто-корундо-шпінельного, корундо-шпінельного та корундо-шпінельно-хромоксидного складів зі спрямованими продувними каналами для доної продувки металу в сталерозливних ковшах. Пробки, що виготовляє інститут, є більш надійними в експлуатації порівняно з цементовмісними пробками. Останнім часом розроблено пробки корундового складу з добавкою гексаалюмінату кальцію, що дозволило підвищити їх металостійкість.

Тривають роботи за розробленими раніше корундо-цирконійоксидно-кремнеземними тиглями для вакуумної індукційної плавки жароміцних сплавів. Проведено випробування вібролитих корундо-цирконійоксидно-кремнеземних тиглів місткістю 90–120 кг розплаву під час вакуумної індукційної плавки корозійностійких сплавів на нікелевій і кобальтовій основі. У результаті випробувань встановлено, що розроблені тиглі успішно конкурують з тиглями зарубіжного виробництва за кількістю проведених плавок, хімічною стійкістю та надійністю в експлуатації.

Доопрацьовано технологію вібролитих тиглів з ZrO_2 , стабілізованого CaO , з використанням нових більш ефективних розріджуючих добавок, що забезпечують подальше зниження вологості формувальної маси. Істотною перевагою розроблених і виготовлених інститутом за доопрацьованою технологією тиглів є поєднання таких важливих для індукційної плавки властивостей, як їх висока вогнетривкість, що перевищує $2200\text{ }^\circ\text{C}$, щільність і міцність, що забезпечують високу хімічну і корозійну стійкість тиглів, а також високу чистоту (не менше 99,99 %) виробленої платини і металів платинової групи.

Розроблено та освоєно технологію виготовлення реакційноспечених корундових вогнетривких виробів на сіалонвмісній зв'язці з добавкою феросиліцію, введення якого в оптимальній кількості сприяє повнішому проходженню реакції утворення сіалону зі зниженням кількості залишкового кремнію і забезпечує підвищення міцності вогнетривів. Отримані вогнетриви характеризуються низькою пористістю, високими щільністю, міцністю, термостійкістю та стійкістю до розплавів шлаку і металу. Застосування таких вогнетривів рекомендується в отворах чавунних льоток, у футерівці чавуновозних ковшів, для захисту вуглецевої футеровки від попереминого

впливу рідких розплавів чавуну та шлаку, а також газового середовища в горні доменних печей та в інших агрегатах на контакт з розплавами шлаку і металу за температур до $1600\text{ }^\circ\text{C}$. Освоєно технологію виготовлення карбідкремнієвих вогнетривів на глиноземовмісній зв'язці з використанням ефективних добавок, які дозволили знизити енерговитрати під час виробництва вогнетривів.

Розроблено і виготовляються нові неформовані вогнетривкі матеріали: низькоцементний корундовий хромовмісний бетон з добавкою реактивного бімодального глинозему з температурою служби до $1850\text{ }^\circ\text{C}$ для робочого шару футерівки реакторів виробництва технічного вуглецю; низькоцементні бетони карбідкремнієвий і корундо-карбідкремнієвий з добавкою шламу нормального електроплавленого корунду для футерування агрегатів, що працюють в екстремальних умовах – вплив високих температур, хімічних агресивних середовищ, відновлювального середовища, наприклад, плавильних печей, топков котлів, міксерів, ліній розливу та ін.; сухі корундові суміші з попередньо синтезованим і реакційноспеченим гексаалюмінатом кальцію, що характеризуються підвищеною стійкістю до дії шлакових і металевих розплавів, які призначені для футерування індукційних тигельних печей з температурою металу, що виплавляється, понад $1650\text{ }^\circ\text{C}$.

Розроблено технологію високовогнетривкої особливощільної корундової кераміки з використанням нового виду глинозему (високоущільнюваний понадтонкодисперсний з низьким вмістом домішок). Застосування цього глинозему дозволяє отримувати після випалу при зниженій температурі корундову кераміку із вмістом Al_2O_3 понад 99,8 % з нульовою відкритою пористістю. Особливощільні корундові вироби з нового виду глинозему використовуються практично в усіх галузях промисловості та виготовляються у вигляді чохлів, труб, тиглів, склянок, а також у вигляді ступок і маточок для тонкого подрібнення проб різних матеріалів, кернів для виробництва цегли, сопел, пластин та інших виробів для служби за температури до $1850\text{ }^\circ\text{C}$.

Удосконалено раніше розроблену технологію властонітових мікропористих легковагих виробів. На підставі результатів детальних досліджень процесів фазоутворення у властонітових легковагих виробках під час їх термообробки та мікроструктури науково обґрунтовано температуру випалу виробів. Із застосуванням теоретичних розрахунків і експериментальних досліджень вивчено процеси, що відбуваються в сполучній частині раніше розроблених легковагих бетонів з мікропористим анортитовим заповнювачем. Це дозволило розробити науково обґрунтовані

режими виведення на робочу температуру теплових агрегатів з невипаленими теплоізоляційними футерівками із зазначених бетонів.

Розроблено нові плавлені матеріали трьох складів з ZrO_2 , стабілізованого комбінованою добавкою, що складається з CaO і MgO . Виконано хімічні, петрографічні, рентгенофазові та електронно-мікроскопічні дослідження та визначено основні властивості отриманих плавлених матеріалів у зіставленні з плавленим ZrO_2 , стабілізованим тільки CaO або MgO . Встановлено, що матеріали всіх складів мають низьке водопоглинання (0,3–0,5 %), характеризуються рівномірною структурою, сталістю хімічного складу. Матеріал з ZrO_2 , стабілізованого CaO , представлений тільки кубічним твердим розчином. Матеріали, стабілізовані MgO або комбінованою добавкою $CaO + MgO$, представлено в основному кубічним і невеликою кількістю тетрагонального твердого розчину і моноклінним ZrO_2 . Залежно від вмісту в плавленому матеріалі MgO тетрагональна фаза ZrO_2 розташовується в кубічній матриці як у вигляді окремих зерен, так і ділянок граткоподібної структури. Вивчено вплив виду плавленого стабілізованого комбінованою добавкою ZrO_2 і кількості моноклінного ZrO_2 на сформованість цирконійоксидних мас на фосфатній зв'язці та властивості вогнетривів з них. Визначено оптимальні технологічні параметри та розроблено технологію виготовлення суміші порошків для набивної маси на основі ZrO_2 , стабілізованого комбінованою добавкою, що складається з 2,9 мас. % CaO і 2,6 мас. % MgO . Виконано комплексні дослідження фазового складу та структури зразків з набивної маси на основі ZrO_2 , стабілізованого комбінованою добавкою, що складається з 2,9 мас. % CaO і 2,6 мас. % MgO , на фосфатній зв'язці, після їх термообробки в діапазоні температур 150–2200 °C. Ці дослідження дозволили встановити порядок і температурні інтервали формування фаз в матеріалі. Встановлено, що при температурі 2000 °C починається утворення у міжзеренній зв'язці в процесі кристалізації склофази кристалічної мікроблочної структури, і за 2100 і 2200 °C спостерігається добре сформована міцна ситалоподібна структура. Розроблену набивну масу призначено для виконання робочого шару футерівки камери горіння реакторів виробництва техвуглецю і реакторів піролізу вуглеводнів з температурою технологічних процесів до 2400 °C. З розробленої набивної маси виготовлено на одному з підприємств невипалені вироби, їх встановлено в 2015 р. у високотемпературну зону установки виробництва технічного вуглецю, і вони продовжують експлуатуватися.

Продовжено дослідження з доопрацювання технологій вогнетривів для футерівки басейну,

верхньої будови і фідерів скловарних печей установок виробництва текстильного скловолокна. Розроблено хромоксидні з добавкою діоксиду цирконію середньощільні вогнетриви для використання їх як нижніх щільних блоків під час виробництва скловолокна з безлужного алюмосилікатного скла «Е». Виконано дослідження з виготовлення хромоксидного плавленого зернистого матеріалу та його застосування для виробництва хромоксидних вогнетривів. Удосконалено зерновий і речовинний склад корундо-цирконійоксидно-кремнеземних і корундо-хромоксидно-цирконійоксидно-кремнеземних вогнетривів, що дозволило підвищити їх корозійну стійкість до впливу агресивних розплавів стеклов «Е», «С» і базальту. Застосування розроблених вогнетривів дозволяє забезпечити високу стійкість різних ділянок футерівки скловарних печей, що зазнають інтенсивного впливу компонентів скляної шихти і скломаси та продовжити кампанію скловарних печей у цілому. Вогнетриви нового складу для скловарних печей виробництва скловолокна поставляються на підприємства України, Республіки Білорусь, Росії.

Удосконалено технології пресованих виробів з діоксиду цирконію. Досліджено пресованість мас із стабілізованого CaO і плавленого моноклінного діоксиду цирконію. Встановлено оптимальні вологості формувальних мас і тиску пресування, щоб забезпечити отримання свіжосформованих зразків з підвищеною уявною щільністю та поліпшеними фізико-механічними показниками обпалених виробів. Вогнетриви, що виготовляються інститутом з використанням отриманих результатів досліджень, характеризуються більш високими показниками властивостей порівняно з тими, що раніше вироблялися, вони успішно експлуатуються за температур 2000–2100 °C в установках вироблення особливо чистого кварцового скла.

У різні роки в інституті працювали видатні вчені зі світовими іменами. Багато співробітників інституту стали лауреатами Державних премій і відзначені іншими високими державними нагородами.

Вчені інституту зробили великий внесок у наукові основи всіх технологічних операцій виробництва вогнетривів (підготовка сировинних матеріалів і формувальних мас, формування виробів напівсухим і пластичним пресуванням, вібролиттям, шлікерним литтям, у тому числі з термопластичних шлікерів, виготовлення складних конструкцій з кераміки і металу шляхом пайки, спікання виробів під час випалу, їх механічна обробка та ін.), у дослідження фазового складу та структури вогнетривів методами петрографічного, диференційно-термічного, рентгенофазо-

вого, рентгеноструктурного, електронно-мікроскопічного, спектрального аналізу, інфрачервоної спектроскопії та ін., у дослідження з фізичної хімії силікатів, зокрема у вивчення багатоконпонентних систем оксидів. Протягом останніх десятиліть в інституті створено і успішно розвивається новий науковий напрям у технології вогнетривів – структуроутворення у крупнозернистих граничноконцентрованих віброрухливих вогнетривких масах.

Чинна в інституті система управління відповідає вимогам стандарту ISO 9001: 2015.

Як головна організація зі стандартизації вогнетривів, як Технічний комітет ТК-7 «Вогнетриви» і головна організація з метрології вогнетривких виробництв України інститут проводить велику роботу зі стандартизації вогнетривів, гармонізації вітчизняних стандартів з міжнародними, розробки та узгодження технічних умов на вогнетривку продукцію, атестації заводського випробувального обладнання та повірки засобів вимірювання.

Створений в інституті на базі науково-випробувальних лабораторій Випробувальний центр для визначення властивостей вогнетривів і вогнетривкої сировини акредитовано Національним агентством з акредитації України відповідно до вимог ДСТУ ISO/IEC 17025-2006.

В інституті працює аспірантура з підготовки кадрів вищої кваліфікації. За роки роботи інституту в умовах ринкової економіки захищено одну докторську і 13 кандидатських дисертацій. Інститут щорічно проводить міжнародні науково-

технічні конференції з технології та застосування вогнетривів і технічної кераміки в промисловості. Співробітники інституту беруть також участь у міжнародних конференціях, симпозиумах, колоквиумах і виставках, які проводяться як в Україні, так і за кордоном (США, Японія, Китай, Німеччина, Польща, Чехія, Росія та ін.). Результати досліджень публікуються в наукових журналах України, Німеччини, США, Росії та Китаю, а також у щорічному збірнику наукових праць інституту, який є фаховим виданням. Новизну досліджень захищено патентами України.

Колектив ПАТ «УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВОГNETРИВІВ імені А. С. БЕРЕЖНОГО», відзначаючи своє дев'яностоліття, з упевненістю дивиться в майбутнє. Запорукою цього є створені колективом високий науковий потенціал і надійна матеріальна база інституту.

The article is devoted to the 90th anniversary of the founding of PJSC «THE URIR NAMED AFTER A. S. BEREZHNOY». At present, the Institute is the only one specialized scientific organization in Ukraine that develops and produces a unique, science-intensive, competitive in the world market refractory products. The review of the developments carried out by the Institute over the last 5 years is presented.

Key words: Institute of refractories, history, research developments, refractory technology.

Поступила 01.09.2017

